

УДК. 929.731(497.7)“09/10“
7,04“17/18“ (497.7)

Милан БОШКОСКИ

КОМИТОПУЛОТ ДАВИД, ЦАР ДАВИД, СВ. ДАВИД ЦАР (ИСТОРИСКО-УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД)

Во византилогијата познато е дека синовите на комесот Никола, Давид, Мојсеј, Арон и Самоил, попознати како Комитопули, во 969 година биле водачи на востанието во Македонија против бугарската власт. Последниот од браќата цар Самоил, бил творец на моќно Македонско Царство со центар во Преспа и Охрид, кое половина век успешно му пркосело на византискиот цар Василиј II (976-1025). Кулминацијата на антибугарското расположение во Македонија по смртта на бугарскиот цар Петар 969-та прераснало во востание (ἀποστασίαν), настан кога за прв пат е споменат комитопулот Давид. Имало мислења дека тој од 969 до 976, односно 986 година како најстар од браќата владеел како цар, по што исчезнал од политичката сцена (се замонашил). Поведени од податоците на византискиот историчар Јован Скилица, во чие дело ги прикажува настаните без детали, но и со грешки, историчарите прифатиле дека царот Давид загинал во 976 година, а подоцна од политичката сцена исчезнале и неговите браќа Мојсеј и Арон. В. Н. Златарски сметал дека Комитопулите владееле според принципот - тетрархија, но тезата наишла на сериозни критики. Изворни податоци од доцносредновековниот период, а и некои историчари укажувале дека најстариот од комитопулите Давид, не само што извесен период владеел со новата држава во Македонија, која се отцепила од Бугарското Царство, како цар, туку во фрескосликарството и бакрорезите на XVIII и XIX век се појавува како македонски светец. Неговиот лик е сигниран во Стематографијата на Х. Жефаровиќ, а е присутен и кај сликарите од Преродбата. Во прилогот кој следи предмет на елаборација ќе бидат овие прашањата. За комитопулот Давид, најстариот брат на цар Самоил податоците во изворите се доста скудни, поради што се јавува потреба од нова критичка анализа. Византискиот историчар Јован Скилица

и хроничарот Јован Зонара, знаат дека комитопулот Давид и неговите браќа Мојсеј, Арон и Самоил биле синови на Никола, кој како повинциски администратор – комес (comes, κόμης) на Бугарското Царство, во средината на X век управувал со Комитатот на склавинија Берзитија во Македонија. Со сигурност се знае дека од браќата најстар бил Давид.¹ Ерменскиот историчар и современик на настаните, Стефан Таронски - Асолик комитопулите ги нарекува „комсадаги“ – што е буквален превод на истиот грчки термин познава двајца комитопули, од кои постариот се викал Самоил.² Хроничарот Јахја Антиохијски, кој живее кон крајот на X век, познава само еден комитопул, кој како што истакнала А. Лероа - Молинген бил најпознатиот, односно царот Самоил.³

¹ IOANNIS SCYLITCAE Sinopsis historiarum, rec. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci, MCMLXXXIII, 255, 73 – 256, 81 (cf. SCYLITZES); IOANNIS ZONNARAE Epitome historiarum libri XVIII, t. III, Bonnae MDCCCLXXVII, 495, 7-13 (cf. ZONARAS, III); ВИЗАНТИЈСКИ ИЗВОРИ ЗА ИСТОРИЈУ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ, т. III, Београд 1966, 55-58; 75 бел 20, 246, (cf. ВИИИИ III).

² *Всеобщая история Степ'аноса Таронского*, перевод съ армянскаго и объяснения Н. ЕМИНЫМЪ МОСКВА 1864, 175, гл. XXII (cf. ЕМИНЫМЪ, *Всеобщая история Степ'аноса Таронского*).

³ ROZEN, V. R., *Izvlačenija iz Letopisi Jaxi Antioxijskago*. Imperator Vasilij Bolgaroboica Variorum Reprints, London 1972, 21,13 (cf. ROZEN, *Izvlačenija ez Letopisi Jaxi Antioxijskago*). Cf. LEROY-MOLINGHEN, A., *Les fils de Pierre de Bulgarie et les Cométopulles*, Byzantion, t. XLII (1972), fasc. 2, 417-418 (cf. LEROY-MOLINGHEN, *Les fils de Pierre et les Cométopulles*), статија е објавена и на македонски јазик: (А. ЛЕРОА-МОЛИНГЕН, *Синовите на Петар Бугарски и комитопулите*, Зборник: Илјада години од востанието на Комитопулите и создавањето на Самоиловата држава, Скопје 1971, 59-71, cf. ЛЕРОА-МОЛИНГЕН, *Синовите на Петар Бугарски и комитопулите*).

Од изворите за востанието во 969 година, како најважна причина за брзото враќање на синовите на бугарскиот цар, Борис и Роман од Константинопол, каде се наоѓале како заложници, е наведено преземањето на татковото Царство и намерата да ги спречат Комитопулите (τοὺς κομητοποῦλους ἀπεῖρξωσι) во Македонија, меѓу кои бил и Давид, во нивното понатамошно напредување. Со нивната „апостасија“ било загрозувано доаѓањето на престолот на легитимниот претставник царот Борис II (969-971).⁴

Стапувањето на царот Борис II на престолот се совпаѓа со заострувањето на византиско-рускиот конфликт и амбициите на кнезот Свјатослав (958-971). Доаѓањето на царот Јован Цимискиј (969-976) на византискиот трон завршува со двоен успех. Пролетта 971 година тој ги истиснува Русите од Тракија и напредува кон Преслав. Кнезот е принуден да се повлече од Балканот⁵, а византискиот цар според зборовите на Л. Ѓакон „им ја вратил Мизија на Ромеите“. Во Константинопол царот Јован Цимискиј како плен го довел и бугарскиот цар. По неговата абдикацијата и детронизација, која е прикажана во минијатурите Илустрираната историја на Ј. Скилица - Мадридски ракопис,⁶ го удостоил со дворска титулата магистер⁷ На освоената територија од источниот дел на Бугарското Царство, воспоставил византиски административен систем.⁸

Во меѓупериодот од 969-976 година територијата на Комитопулите во Македонија, на југозапад од Сердика, јужно од Скопска Црна Гора, источно од византиските теми Драч и Никопол, обла-

стите северно од темите Стримон, Нов Стримон и Тесалоника, со малите теми на северозапад од него: Драгувитија, Верија -, како и тие северно од Костур, биле изземени од византискиот административен систем.⁹ Во изворите, првенствено византиските, нема податоци за тоа кој управувал со новата држава во Македонија. Комесот Никола кој долго време ја извршувал должноста, на своите синови им овозможил солидно образование,¹⁰ за време на востанието веројатно веќе бил покоен. Раздвижувањето на Комитопулите против бугарската власт, се толкува како нова политика кон Источното Римско Царство, а согласно тоа и кон Бугарија. Овој став го наметнува прашањето, дека во периодот на интересот, од почетокот на востанието до доаѓањето Борис II (969-971) на бугарскиот престол, водството на востанието и државата во Македонија, според принципот на примогенитура, го презел комитопулот Давид како најстар од браќата. В. Н. Златарски, се залагал дека комитопулите владееле на принципот тетрархија - или врз федеративен принцип, а според местото на загинавањето ја определувал територијата со која владееле.¹¹ Тетрархијата ја востановил римскиот цар Диоклецијан (284-304), за да ја зголеми ефикасноста на управувањето со Римска Империја. Владетелскиот колегиум се состоел од двајца августи и двајца цезари. Првиот август управувал со источниот, а другиот со западниот дел на Империјата, а цезарите кои не биле во крвно сродство, биле избирани според

⁴ SCYLITZES., 255, 77-78; ZONARAS, III., 495. 10-11; ВИНН III, 55-58, 246.

⁵ LEONNIS DIACONI Caloeonsis historiae libri decem, e rec. C. V. Nasii, Bonnae 1828, 107, 7 – 159, 9 (cf. DIACONIS); ЛЕВ ДИАКОН *История*, перевод: М. М. Копыленко, статья: М. Я. Сюзюмова, комментарий: М. Я. Сюзюмова, С. А. Иванова, ред. Г. Г. Литаврин, Москва 1988, VI 56 – IX, 83. Cf.: ИСТОРИЈА НА БЪЛГАРИЈА, том втори, *Първата българска държава*, София 1981, 389-397; А. Н. САХАРОВ, *Дипломатия Святослава*, Москва 1982, 146-207.

⁶ А. БОЖКОВ, Минијатури от Мадридският ръкопис на Йоан Скилица, София 1972, Ил. бр. 67 (с. 112-113), Мин., л. 172 Va, b, i s. 222-223.

⁷ DIACONIS., 158,16-159,9; SCYLITZES., 310, 62-69. Cf.: 624-630.

⁸ SCYLITZES., 310, 53-54; IKONOMIDIS, N., Les listes de présence des IX et X siècles, Paris 1972, 267, 43, 261; 265, 9, 279, 9; 263, 31; 269, 16. Cf.: ТАРКОВА-ЗАЙМОВА, V., Les Frontiers occidentales des territoires conquis par Tzimisces, *Studia Balcanica* 10 (1975), 113-117; БОЖИЛОВ, И., – ГЮЗЕЛЕВ, В., *История на средновековна България VII – XIV век*, София 1999, 309-310 (БОЖИЛОВ – ГЮЗЕЛЕВ, История).

⁹ ЗЛАТАРСКИ, В. Н., *История на Първото българско царство*, т. I, част 2, Отъ славънизацията на државата до падането на първото царство (852-1018), София 1927, 626-627; БОШКОСКИ, М., *Улогата на Св. Климент во зацврстувањето на апостолицитетот на Охридската архиепископија во времето на цар Самоил*, Македонско Наследство (Macedonian Heritage), VI/17 (Скопје 2001), 19-22; БОШКОСКИ, М., *Великаните на Македонскиот среден век*, кн. 1, (Цар Самоил), Скопје 2007, 46-50 (cf.: БОШКОСКИ, Великаните на Македонскиот среден век, кн. 1); ПИРИВАТРИЋ, С., *Самуилова држава*, Београд 1997, 53-55 (cf.: ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*). Г. НИКОЛОВ (*Централизъм и регионализъм в раносредновековна България* (крај на VII – началото на XI в.), София 2005, 125) се согласува дека по византиското освојување на Бугарија есента 971 година, во Македонија продолжила да функционира привремена власт на Комитопулите (cf. НИКОЛОВ, *Централизъм и регионализъм в раносредновековна България*).

¹⁰ Монахина Друмева Валентина, *Раскази за българските светии и за светиите, свързани с България*, част I, изд. Славянобългарски манастир „Св. вмч. Георги Зограф“, 2005.

¹¹ В. Н. ЗЛАТАРСКИ, (*История на Първото българско царство*, т. I/2, 640-647.

заслугите. Тетрархија генерирала поделби на Империята и набргу е напуштена.¹² Комитопулите како синови на провинцискиот администратор комесот Никола биле во крвно сродство и случајно биле четвотица, но сепак мора да се признае дека овој принцип на владеење е непознат во средниот век каде постои само монархија, затоа неговата теза наишла на критики.¹³ Во јужнословенските средновековни држави по примерот на Бугарија, Рашка (Србија), Дукља (Зета), Босна, Хрватска, Киевска Русија и др., покрај владетелот (хан, бан, кнез, велики кнез, велики жупан, крал, цар), неговите најблиски роднини – браќа имале титули (кнез, жупан, млад крал, цар - совладетел) и одредена територија на управа во државата, но секаде ја признавале неговата врховна власт.¹⁴

Зафатеноста на бугарскиот цар во војната со Русите и инволвирањето на византискиот цар Цимискиј во конфликтот, само им одело во прилог на Комитопулите во Македонија. Тие, на слободната територија под раководство на „царот Давид“ ја прифатиле новата реалност: византиска врховна власт, ликвидирано Бугарско Царство и византиски административен систем во неговиот источен дел. Во постарата историографија, на управувањето на Давид со државата во Македонија, му се придавал царски артибут.¹⁵ И. Дујчев во однос на царската титула на Давид истакнал дека таа имала општо значење. Неа ја носел не само царот евнух Роман, братот на детронираниот цар Борис II, туку и некој од комитопулите.¹⁶ Засега најран

извор, кој комитопулот Давид го нарекува цар, е Зографскиот поменик од 1502 година. Во историското памтење на поменикот покрај цар Давид, како македонски цареви се споменуваат цар Самоил, цар Гаврил Радомир, цар Јован Владислав и царицата Марија сопругата на Владислав.¹⁷

Во услови на воспоставен византиски административен систем по есента 971-та, бугарскиот патријарх Дамјан според т.н. Диканжов список бил „симнат од Јован Цимискиј (καθηρέθη παρὰ Ἰωάννον Τζιμισχῆ)“,¹⁸ а епископиите на бугарската црква биле припоени кон Цариградската патријаршија. Патријархот бил принуден да се повлекува кон новото политичко јадро во Македонија, најнапред со центар во Тријадица, потоа во Воден, Меглен и Преспа, а околу 1000-дитата во Охрид. Во новите политички околности, лидерот на комитопулите „царот Давид“ ја прифатил византиската врховна власт на Јован I Цимискиј, кој на дипломатски начин ги решавал политичките проблеми.¹⁹ Црковната реалност во анектираниот дел на Бугарското Царство му одела во прилог на „царот Давид“. Според податоците од Втората грамота на царот Василиј II за Охридската архиепископија од 1020 година, Бугарската епархија со седиште во Дростол, блескала во архиепископското достоинство, а архиепископите се селеле од едно место на друго. Така „... еден (бил) во Тријадица, друг во Воден и Меглен, и најпосле ние го најдовме сегашниот архиепископ во Охрид (... τοῦ μὲν εἰς Τριάδιτιζαν τοῦ δὲ ἐν τοῖς Βοδηνοῖς καὶ ἐν τοῖς Μογλεαῖνοις, εἶθ' οὐντως ἐν τῇ Ἀχρίδα τὸν νῦν εὐρομέν ἀρχιεπίσκοπον)“.²⁰ Имињата на архиепископите кои столувале во црковните центри не се наведени, но од сигурни извори се знае дека станува збор за симнатиот патријарх Дамјан кој привремено столувал во Тријадица, првиот Преспански архиепископ Герман наречен Гаврил, кој столувал во Воден, Меглен (и Преспа) и последниот охридски патријарх Јован кој столувал во новото политичко и црковно седиште Охрид. Според Диканжовиот список на архиереите на

¹² За тетрархијата основни податоци види кај ОСТРОГОРСКИ, Г., *Историја Византије*, Београд 1959, 5 (cf. ОСТРОГОРСКИ, *Историја Византије*).

¹³ БОЖИЛОВ – ГЮЗЕЛЕВ, *История*, 313-318; и НИКОЛОВ, *Централизъм и регионализъм в раносредновековна България*, 125 го критикува ваквиот став.

¹⁴ ИСТОРИЈА НА БЪЛГАРИЈА (Първа българска држава) т. 2, София 1981, 190-193, 243 (ИСТОРИЈА НА БЪЛГАРИЈА, т. 2); ИСТОРИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, 1, Титоград 1967, 314-346, 381-418; Јиречек, К., *Историја Срба*, књ. II, Београд 1990, Превео Ј. Радонић, 1-18; *Историја српског народа* т. 1, Београд 1980, 147-197, 211, 2512-272 341-356, 372-388, 437-462, 496-541, 583-592.

¹⁵ ИРЕЧЕКЪ, К., *История на българите*. Под редакција на проф. В. Н. Златарски, прев. А. Диамандев и Ив. Раевъ, София, 1929, 137, 141 (cf. ИРЕЧЕКЪ, *История на българите*); ШЛЪМБЕРЖЕ, Г., *Царь Самуилъ и Василий II* (преведоха Димитъръ Б. Митровъ и Страшимиръ Славчевъ, при участие на Никола Мавродиновъ), Библиотека „Времена и Народи“, София 1943, 14-20 (cf. ШЛЪМБЕРЖЕ, *Царь Самуилъ и Василий II*).

¹⁶ ДУЙЧЕВ, И., *Рилският светец и неговата обител*, София, 1947, (Фототипно издание София, 1990), 201-202 (cf. ДУЙЧЕВ, *Рилският светец и неговата обител*); ИРЕЧЕКЪ, К., *История на Българите*, София 1929 (под ред. на В. Н. Златарски), 137, 141 (cf. ИРЕ-

ЧЕКЪ, *История на Българите*); ШЛЪМБЕРЖЕ, *Царь Самуилъ и Василий II*, 20.

¹⁷ ИВАНОВЪ, Й., *Български старини изъ Македонии*, София, 1931, 489 (cf. ИВАНОВЪ, *Български старини изъ Македонии*); ШЛЪМБЕРЖЕ, *Царь Самуилъ и Василий II*, 16 бел. 1.

¹⁸ Notitia episcopatum ecclesiae Constantinopolitinae, ed. DARUZES, Paris 1981, 105 (DARUZES, Notitia episcopatum); *Извори за българската история XIV*, Гръцки извори за българската история VII, София 1968, 109 (ИБИГИБИ VII); ИВАНОВ, *Български старини изъ Македонија*, 566.

¹⁹ ОСТРОГОРСКИ, *Историја Византије*, 281-283.

²⁰ ИВАНОВЪ, *Български старини изъ Македонии*, 557.

Охридската архиепископија дознаваме дека по симнатиот бугарски патријарх Дамјан кој се засолнил во Тријадица, на архиерејскиот трон се наоѓал и „Герман, наречен и Гаврил во Воден и Преспа (Γερμανὸς ὁ καὶ Γαβριὴλ ἐν Βοδηνόϊς καὶ ἐν τῇ Πρέσπῃ)“.²¹

Во науката е укажувано дека според принципот на примогенитурата со политичка заедница во Македонија раководел најстариот брат Давид, кој формално-правно по анектирањето на Бугарското Царство, есента 971 година, бил нарекуван цар.²² Ваквата состојба им овозможила на Комитопулите да ја консолидираат својата „политичка автономија“ и да работат на остварување меѓународна поддршка. На велигденската аудиенција, во Кведлинбург 973 година, според западните аналести кај германски цар Отон I (936-973), кој претходната 972 година својот син Отон II (973-983) во Рим го венчал со византиската принцеза Теофано,²³ се појавила и делегација од двајца македонски комитопули „legatos (ptimates)...duo“ за кои се смета дека биле браќата Арон и Самоил.²⁴ Според мислењето на видниот чешки медијевист К. Јиречек, пратениците во Кведлинбург легитимно ги испратил „царот Давид“ кој како најстар од браќата бил врховен владетел на „државата“.²⁵ Македонската држава на чело со „царот Давид“, имала

ограничена политичка автономија и ја признавала византиската врховна власт. Како гаранција на лојалноста во времето на Јован I Цимискиј, а по анектирањето на Бугарското Царство, „царот Давид“, во периодот од 972 до 976 година, успеал да издејствува, брачен сојуз, односно политички брак за својот најмал но политички најамбициозен брат Самоил.

Од дополнувањата на епископот Михаил Деволски на историјата на Ј. Скилица се знае дека тој бил оженет со Агата, ќерката на протевонот на Драч Јован Хрисилиј.²⁶ С. Пириватриќ коментирајќи го податокот за бракот на Самоил со ќерката на драчкиот протевон Ј. Хрисилиј укажува на воспоставените врски помеѓу припадниците на водечките општествени слоеви во двете соседни земји (Византија и Македонија). Бракот помеѓу ќерката на локален византиски благородник од Драч, и синот на провинциски управник, комес во Македонија, претставник на Бугарското Царство кое во тој период веќе не постоело, укажувало на политичка флексибилност и локални интереси, кои на ородувањето со „одметнокот“ гледале лојалност кон византискиот цар. Се смета дека овој брак на двете страни им носел одредени трговски интереси.²⁷ Со оглед на значењето на Драч не се исклучени и политички интереси на Комитопулите. Од ерменски извори дознаваме дека по освојувањето на Лариса во 985 или 986 година, претставник на владетелскиот двор од Преспа ја побарал раката на Ана, сестрата на византискиот цар.²⁸

Во услови на политичко-црковниот вакуум - анектирана бугарска држава и црква, лидерот на „политичката автономијата“ на Комитопулите во Македонија, „царот Давид“ се обидел да издејствува компромис. Бидејќи патријархот Дамјан бил „симнат“, со одлука на царот Јован Цимискиј, епископиите на источниот дел од Царството приклучени кон Цариградската патријаршија,²⁹ епископиите на територијата под контрола на „царот Давид“ останале незасегнати од одлуката на византискиот цар. Нему му било јасно дека без црковна

²¹ ИВАНОВЪ, *Български старини изъ Македонии*, 566.

²² ШЛЪМБЕРЖЕ, *Царь Самуилъ и Василий II*, 14, 16-20.

²³ Принцезата Теофано била блиска роднина на царот Јован Цимискиј. За ова cf. ОСТРОГОРСКИ, *Историја Византије*, 282 и бел. 3 и The Cambridge medieval history, vol. IV, The Byzantine empire part I, Byzantium and its neighbours ed. J. M. HUSSEY, with the editorial assistance of D. M. Nicol and G. Cowan, Cambridge, At the University press, 1966, 457-458 (cf.: HUSSEY, The Cambridge medieval history, vol. IV).

²⁴ ANNALES HILDESHEIMENSES, MGH, SS, III, 62, 29-96; ANNALES ALTAHENSES MAIORES, MGH, SS, XX, 787, 32-34; LAMBERTI ANNALES, MGH, SS, III, 63, 24-30 и THIETMARI CHRONICON, MGH, SS, III, 753, 29-33; FONTES HISTORIAE BULGARIAE VII, FONTES LATINI HISTORIAE BULGARIAE, Serdicae 1960, 351-353, 357, 375, 378-379. Cf.: АНТОЛЈАК, С., *Самуиловата држава*, Скопје 1969, 21-23 (= СРЕДНО-ВЕКОВНА МАКЕДОНИЈА т. 1, Скопје 1985, 334-342); ПРОКИЋ, Б., *Постанак једне словенске царевине у Македонији у X веку*, Глас САН 76 (1908), 250-253 (cf.: ПРОКИЋ, *Постанак једне словенске царевине*) мисли дека пратениците можеле да ги испратат во Кведлинбург „само четири македонска кнеза“, исто и LEROY-MOLINGHEN, *Les fils de Pierre et les Cométopulles*, 415.

²⁵ ИРЕЧЕКЪ, *История на българите*, 117, 220; ПРОКИЋ, *Постанак једне словенске царевине*, 250-253; ЈИРЕЧЕК, К., *Историја Срба*, прва књига до 1537 године (Политичка историја), превео: Ј. Радонић, Београд 1990, 117 (ЈИРЕЧЕК, *Историја Срба*, I).

²⁶ SCYLITZES., 349, 46-51; PROKIĆ, B., *Die Zusätze in der handschrift des Johannes Skylitzes codex Vindobensis hist. graec. LXXIV. Ein Beitrag zur Geschichte des sogenannten westbulgarischen Reiches*, München, 1906, 31, № 22 (cf. PROKIĆ, *Zusätze*). Cf. БОШКОСКИ, М., *Великани на македонскиот среден век*, кн. 1, (Цар Самоил), Скопје 2007, 44-45.

²⁷ ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 78-79.

²⁸ ЕМИНЫМЪ, *Всеобщая исторія Степ'аноса Таронскаго*, 175-176, гл. XXII. Cf. БОШКОСКИ, *Великаните на Македонскиот среден век*, кн. 1, (Цар Самоил) 54-57; ИСТОРИЈА НА БЪЛГАРИЈА, т. 2, 402.

²⁹ DARUZES, *Notitia episcopatum* 105; ИБИГИБИ VII, 109; ИВАНОВ, *Български старини изъ Македония*, 566.

институција „политичката автономија“ е осудена на неуспех. Компромисот бил во насока на ускладување на политичката состојба со прифаќање на црковна автономија со која Византија можела да се согласи. Имајќи ја предвид одлуката на црковниот собор од 870, 879/880 на кој Бугарија добила статус на автономна црква во ранг на архиепископија, потчинета на Цариградската патријаршија³⁰, сметаме дека суверенот на „политичка автономија“, „царот Давид“, можел да се согласи епископиите во Македонија да прифатат автономен статус на црквата под формулата „архиепископија на Бугарија“. На ова упатува епархискиот список од времето на Јован I Цимискиј. Во него, пред митрополиите потчинети на патријаршискиот престол, наведени се и архиепископите на Бугарија и Кипар.³¹

Податокот од втората грамота на Василиј II за Охридската архиепископија од 1020 година, каде се зборува за селење на симнатиот архиереј на поранешната бугарската црква Дамјан, се гледа како што истакнал К. Жиречек „како се политичко и црквено средиште преносило полако од Сердикe па све даље на запад“³² кон Воден, Меглен, Преспa и на крајот во Охрид. Епископот Михаил Деволски во дополнувањата на Јован Скилица во однос на Охридската архиепископија пишува дека Василиј II во 1019 година, за време на триумфалната победа над Македонското Царство³³ „повторно и ја потврдил... автокефалноста (ἐκὺ ρωσῆ καὶ αὐθις... αὐτοκέφαλον)“, и ја изедначил со архиепископијата Јустинијана Прима, татковината на царот Јустинијан (527-565).³⁴ Симнатиот бугарски патријарх поради возраста бил толери-

ран од двете страни. Податокот за селењето на архиепископите од Тријадица (Сердика) до Охрид, укажува на постепеното поместување на политичкото и црковното седиште на запад во истиот правец. Тоа би значело дека и „политичката автономија“ на „царот Давид“ од политичкото и црковно седиште на титуларниот патријарх Дамјан, во Тријадица, се поместувало на запад во Македонија.³⁵ Почитувајќи ја византиската врховна власт, „царот Давид“ лидерот на „политичка автономија“ во Македонија, авторитетот на симнатиот „патријарх Дамјан“ го користел за зацврстување на новата политичка заедница и црковна институција.

По враќањето на царот Јован I Цимискиј во Константинопол есента 971 и следната 972 година го гледаме во Македонија. Неговиот војсководач Варда Склар учествува во иригациони активности на долниот тек на реката Вардар,³⁶ а лично царот престојува на Света Гора. Во таа пригода според Инвентарот на манастирот Св. Богородица Милостива во селото Велјуса крај Струмица од 1164 година, тој на струмички ставропигијален манастир, од времето на владетелот на политичка автономија „царот Давид“, му подарил три

како самостојна управувана и водена од сопствени епископи. Таа во минатото не се викала Бугарија, но откако била освоена од Бугарите, наречена е Бугарија“ (PARTNEY, G., Hierocles synecdemus et Notitiae graecae episcopatum, Berolini 1866, 285; ВИИНЈ III, 362-365.).³⁵ ЖИРЕЧЕК, *Историја Срба I*, 117. ДУЙЧЕВ, *Рилският светец и неговата обител*, 192-194 сметал дека Тријадица била под контрола на комитопулот Арон. Изворните податоци и поновата литература упатуваат дека со македонската државата управувал царот Давид кој бил жив сè до средината на 986 година, а политичкото и црковното седиште се наоѓало во Тријадица. Во доцниот среден век под поимот Македонија се подразбирале покрај областите западно од Софија – Сердика, самата Софија и Родопската област. Имено, во 1566 година некој Јаков од Македонија во Венеција печател часослов. Во него запишал „... излегов од Македонија, мојата татковина... во подножјето на големата планина Осоговица близу до Колосискиот град (Ќустендил) од местото Камена река (Каменица)“. Во псалтирот кој бил печатаен во Венеција, од истиот автор запишал: „... Јас Јаков од македонските области од местото наречено Софија...“. Во 1570 година Јаков печател требник и се потпишал: „... Јас Јаков од областите македонски од местото наречено Софија“, сп.: ИВАНОВЪ, *Български старини изъ Македонии*, 105-106. Во писмото до рускиот цар од 7 декември 1627 година, монашкото братство од Рилскиот манастир запишало дека писмото е пушувано од Македонија (cf.: ДУЙЧЕВ, *Рилският светец и неговата обител*, 323-324).

³⁶ SCYLITZES., 346, 58-59; PROKIĆ, *Zusätze.*, №.18; ВИИНЈ III, 101.

³⁰ Theophan. Cont., 342.

³¹ DARUZES, *Notitia episcopatum*, 85; ИБИГИБИ, 242. Подетално околу котроверзите по ова прашање cf.: ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 148-158 и СТАНКОВИЋ, В., *Цариградски патријарси и цареви мекедонске династије*, Београд 2003, 130-137.

³² ЖИРЕЧЕК, *Историја Срба I*, 117.

³³ Терминот Македонско Царство прв го употребил ПРИКИЋ, Б., *Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X веку*, Глас СКА, LXXVI, Београд, 1908, 213-307 а по него го прифатиле: ЂОРОВИЋ, В., *Историја Југославије*, Београд 1933, 60-66; ОСТРОГОРСКИ, *Историја Византије*, 286-287, 538; HUSSEY, *The Cambridge medieval history*, vol. IV - I, 517-518, 779; *Историја српског народа I*, Београд 1981, 170, 172, 176, 177; Dvornik, F., *Les Slaves. Histoire et civilisation de l'Antiquité auh débouts de l' époque contemoraïne*, Paris 1970, 954-955 и други.

³⁴ SCYLITZES., 365, 8-11; PROKIĆ, *Zusätze.*, №. 57; ВИИНЈ III, 136. За потеклото на Охридската архиепископија Нил Диксопатрид прочуен Цариграѓанин во XII век пишува: „Бугарија е слично на Кипар, автокефална и непотчинета на ниеден од најголемите престоли

покривки. Од нив на едната која била платнена и четириесетзначна, бил претставен расказот за Цимискиј на средината, на другата биле извезени шест лавови, а третата потпокривка која била тенкоукрасена служела за покривање на олтарните трпези.³⁷ За време на престојот на Света Гора, царот учествувал во спорот на игуменот Атанасиј, водачот на анахоретите околу формирањето на општежитијни манастири т.н лаври. Тогаш издал типик, кој ги регулирал односите во монашка заедница.³⁸

Во студијата за „Рилскиот светец и неговата обител“ објавена 1947, а преиздадена 1990 година, бугарскиот медијевист И. Дујчев пишува дека според податоците на Житието на Св. Јован Рилски, моштите на Светиот биле пренесени од планината Рила, во епископската црква Св. Георги во Софија, „кога царската власт преминала во рацете на двородниот“ или според Германскиот препис на истото житие, за време на владеењето на „брадестиот“. Настанот се случил помеѓу 969 и 972 година, а во нивното пренесување гледа личност од семејството на Комитопулите во Македонија,³⁹ кое имало потреба од засилувањето на култот на св. Јован Рилски.⁴⁰ Поаѓајќи од политичкиот момент на царот Борис II, кој бил ангажиран во сложената состојба околу опстанокот на Царството, по што есента 971 ја изгубил државата и круната, а Тријадица влегувала во „политичка автономија“ на „царот Давид“, И. Дујчев помислувал на инволвираност на Арон. Но, ако се има во предвид фактот дека врховен владетел на „политичка автономија“ во Македонија, бил „царот Давид“, како најстар од комитопулите, претпоставката за Арон отпаѓа. И. Дујчев помислувал дека засилувањето

на култот на св. Јован Рилски во дадениот политички момент му одговарал на некој „български първенец и на българския патриарх“.⁴¹ Политичкиот првенец во тој момент бил „царот Давид“, а црковниот поглавар симнатиот бугарски патријарх Дамјан. Пренесувањето на моштите на светител од локално значење, како св. Јован Рилски влијаело врз популаризирањето на светоста на Црквата и маркирање на политичката заедница во Македонија која тукушто се создавала. Заслугата за таа дејност, на „царот Давид“ можела да се сочува во легендарна форма, и да има одраз во доцниот среден век (XVII век), во монашките кругови на Света Гора. Затоа, св. Давид цар ќе го заземе почесното место на јужнословенските светители. Во науката одамна е истакнувано дека Св. Јован Рилски им припаѓа на најстарите локални Јужнословенски пустиножители од првата половина на X век и вообичаено се поврзува со северномакедонските локални пустиножители од XI век: Св. Прохор Пчински, Св. Гаврил Лесновски и Св. Јоаким Осоговски. Така е во усната и книжевната традицијата и во ликовните претстави во манастирите Св. Јован Рилски, Св. Јоаким Осоговски, Св. Гаврил Лесновски, Св. Прохор Пчински и други.⁴² Познатата четворка на пустиножители во средниот, доцниот среден век, па и новиот век, била популарна и често живописувана во југоисточниот дел на Србија, областа околу Софија, по горниот тек на реката Струма и во Северна Македонија. Трет сигурен изворен податок за „царот Давид“, претставникот на „политичката автономија“ во Македонија се однесува на 976 година, и е поврзан со веста за смртта на византискиот цар Јован Цимискиј и востанието на Комитопулите против византиската врховна власт.⁴³ Од Историјата на Јован Скилица се стекнува впечаток дека сите тројца негови браќа загинале во 976 година, но дополнувањата на епископот Михаил Деволски, новопронајдените ракописни,⁴⁴ епиграфските споменици натписот од Герман,⁴⁵ Битолскиот натпис на царот Јован Владислав,⁴⁶ натписот од Ми-

³⁷ РЕТТ, L., *Le Monastère de Notre-dame de Pitié en Macédoine*, Извѣстия Русскаго археологическаго института въ Константинополь, (Софија 1900), 114-125 cf.: 5. 125 (Ἐνδυτὰ τρεῖς, ἡ μὲν μία, βλαττίον, τεσσαρακοντάσημος, ἐν τῷ μέσῳ ἔχουσα ἱστορίαν τοῦ Τζιμισκῆ, ἑτέρα, ἑργαλειότερα, βλαττίον, ἔηουσα λεοντάρια ἕξ, καὶ ἡ ἑτέρα καταβλάττιον, λεπτοῦρομπλος, λεπτοῦρομπλος· αἱ καὶ εἰσι τραπεζόφοροι.“). Од литературата подетално за ова види: МИЉКОВИЌ – ПЕПЕК, П., *Велјуса. Манастир Св. Богородица Милостива во селото Велјуса крај Струмица*, Скопје 1981, 38, 283-290, особено 5. 259.

³⁸ ИВАНОВЪ, *Български старини изъ Македонии*, 526-535; БОГДАНОВИЋ, Д., ЂУРИЋ, В. Ј., МЕДАКОВИЋ, Д., *Хиландар*, Београд, 1978, 24-25; МАНАСТИР ХИЛАНДАР, Београд 1998, (МАКСИМОВИЋ, Љ.) *Духовни живот на Атосу*, 21-26.

³⁹ ДУЈЧЕВ, *Рилският светец и неговата обител*, 187-197.

⁴⁰ ДУЈЧЕВ, *Рилският светец и неговата обител*, 188-189, 192-194, 196-197.

⁴¹ ДУЈЧЕВ, *Рилският светец и неговата обител*, 196-197.

⁴² ВЕЛЕВ, И., *Св. Гаврил Лесновски во книжевноста традиција*, Скопје 1996, 9-43; ПАВЛОВИЋ, Л., *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево 1965, 353; НОВАКОВИЋ, С., *Први основи словенске књижевности меѓу Балканским Словенима*, Београд 1893, 156 сл.

⁴³ SCYLITZES., 328, 59-63; PROKIĆ, *Zusätze.*, № 1.

⁴⁴ IOANNIS SCYLITCAE *Sinopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci, MCMLXXIII; PROKIĆ, B., *Die Zusätze in der handschrift des Johannes Skylitzes codex Vindobensis hist. graec. LXXIV. Ein Beitrag zur Geschichte des sogenannten westbulgarischen Reiches*, München, 1906.

⁴⁵ УСПЕНСКИЈ, О., *Надпис цара Самуила*, Извѣстия

хајловце⁴⁷) и други источни извори⁴⁸ даваат поинаква слика за историјата на комитопулите.

Во современата византологија вообичаено се прифаќа 976 како датум на смртта на Давид,⁴⁹ но мислењата се поделени. Францускиот византолог Г. Шлумберже, смета дека „цар Давид“ управувал со државата сосема веројатно до 977 или 979 како краен датум, затоа што веќе околу 980 година, или нешто подоцна 986, кога како единствен владетел кој го наследил Давида го гледаме Самоил.⁵⁰ За 986, како година на загинавањето на Мојсеј под Серез се залагале К. Јиречек и Г. Шлублирже.⁵¹ По Битката кај Трајановата Врата, следната 987 година на 14 јуни дошло до политичка пресметка помеѓу браќата Самоил и Арон, при што амбициозниот и воинствен Самоил го презел водството во државата.⁵²

рускаго археологическаго института во Константинопол (ИРАИК), IV. в. 1, Софија 1899, 1-4; ФЛОРИНСКИЈ, Т. Д., *Нъсколько замъчаній о надписи царя Самуила*, ИРАИК, IV. в. 1, 5-13 Д-рѣ МИЛЕТИЧЪ, Л., *Към Самуиловия надписъ отъ 993 година*, ИРАИК, IV. в. 1, 14-20. Cf. ТОМОВИЋ, Г., *Морфологија ћирилских натписа на Балкану*, Београд 1974, 30 и ПАВЛОВИЌ, М., *Надгробната плоча најдена во село Герман кај Преспа*, Зборник Илјада години од востанието на Комитопулите и создавањето на Самоиловата држава, Скопје 1971, 73-93 околу контроверзите за неговата оригиналност.

⁴⁶ МОШИН, В., *Битољска плоча из 1017 године*, Македонски јазик XVII (Скопје 1966), 50-61; ТОМОВИЋ, Г., *Морфологија ћирилских натписа*, 33; ЗАИМОВ, Й., *Битолският надпис на Иван Владислав самодържец български*. Старобългарски паметник от 1015-1016 година., БАН, Софија 1970. ЈАНАКИЕВСКИ, Т., *Убијација на средновековна Битола (VII-XIV век)*, 2003 Битола, 46.

⁴⁷ TKADLČIK, V., *Cyrilský nápis v Michalovcích*. Slavia, 52, 1983, s. 113-123; ДЕСПОДОВА, В., *Гробот на Прусијан, внукот на цар Самоил, се наоѓа во Михајловце, Словачка?*, Slavica Slovaca, гоџник 39 1995, číslo 1, 16-23.

⁴⁸ ЕМИНЬИМЪ, *Всеобщая исторія Степ'аноса Таронскаго*.

⁴⁹ СТЕФОСКА, И., *Струмица и Струмичко во средновековието*, Скопје 2011, 96-97; ВИИНЈ III, 75-76 бел. 20; ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 79-80.

⁵⁰ БОШКОСКИ, *Скопје и скопската област*, 111-112; LEROY-MOLINGHEN, *Les fils de Pierre et les Cométopulles*, ИРЕЧЕКЪ, *История на Българите*, 137, 141; ШЛЪМБЕРЖЕ, Г., *Царь Самуилъ и Василий II*, 20.

⁵¹ SCYLITZES., 329, 81-85; В. PROKIĆ, *Die Zusätze in der handschrift des Johannes Skylitzes*, München, 1906, 29, №. 8 (PROKIĆ, *Die Zusätze*); ВИИНЈ III 77. Cf.: ШЛЪМБЕРЖЕ, *Царь Самуилъ и Василий II*, 20. БОШКОСКИ, *Скопје и скопската област од VI до XIV век*, 112-113. Напорите на Мојсеј за проширување на државата кон Серез биле безуспешни.

⁵² SCYLITZES., 329, 86 – 330, 92.

Во однос на смртта на Давид, професорката А. Лероа Молинген, белгиски византолог, го прифаќа мислењето на Н. Адонц дека тој останал да управува со државата на Комитопулите сè до 986 година.⁵³

Ако ја прифатиме хронологијата на ваквото политичко дејствување на Комитопулите која ја предлагаат истакнатите византолози, можеме да извршиме поинаква реконструкција на редоследот на нивното политичкото дејствување. Во прилог на тоа оди препрочитување на Ј. Зонара. Имено единствено тој наведува дека по 10 јануари 976 година, смртта на царот Јован Цимискиј во Македонија дошло до второ востание. Тој известува дека „власта им била предадена“ на четворицата комитопули, (Давид, Мојсеј, Арон и Самоил) затоа што биле синови на еден од нивните угледни благородници поради што се нарекувале комити (καὶ λεγομένων κομήτων). Учениот Ј. Зонара кој за периодот од македонската историја (969-1019 година) го користи Ј. Скилица, ги разјаснува недоследностите во неговата историја. Тој ќе констатира дека потомците на бугарскиот царски род изумреле (мислејќи детронираниот цар Борис II кому му била доделена дворската титула магистер) а останал уште само Роман кој бил евнух.⁵⁴ Овој текст алудира на „бегството“ на синовите на бугарскиот цар Петар, браќата Борис и Роман од Константинопол и обидот на Византија да внесе раздор меѓу Комитопулите. Од понатамошниот текст на Ј. Зонара, не може да се сфати кога и што се случило на македонско-византиската граница, а хронологијата за убиството на магистерот Борис, кај Скилица е нејасна, а кај Ј. Зонара според логичкиот след на настаните можен е покасен датум.⁵⁵ Во разрешување на проблемот од голема корист е хрониката на Јахја Антиохијски, современик на настаните. Од него дознаваме дека Борис и Роман во пролетта 986 година, пред Битката кај Трајановата врата, се упатиле кон Македонија. На границата, македонските граничари го убиле Бориса кој одел прв, а на вториот и помлад брат Роман, кој кажал кој е, му го поштедиле животот и го прогласиле за свој цар.⁵⁶

И по прашањето на редоследот на загинавањето на комитопулите, за разлика од Ј. Скилица кој е нејасен,⁵⁷ кај Ј. Зонара иако нема прецизна хроно-

⁵³ LEROY-MOLINGHEN, *Les fils de Pierre et les Cométopulles*, 417.

⁵⁴ ZONARAS, III., 547, 5 –11.

⁵⁵ ZONARAS, III., 547, 9 sq.

⁵⁶ ROZEN, *Izvlčeniја ez Letopisi Jaxi Antioxijskago*, 21, 4-12; SCYLITZES., 328, 68– 329,77; ВИИНЈ III, 71 и бел. 19. Cf. БОШКОСКИ, *Великаните на Македонскиот среден век*, кн. 1, 58-59.

⁵⁷ SCYLITZES., 329, 77 – 330, 92.

логија има нивен логички след. Тој пишува: „Од четворицата комитопули најрано умре Давид“ при што сметал дека е небитно наведувањето на годината и местото каде се случил настанот, за да додаде „Мојсеј за време на опсадата на Серез бил погоден од камен и веднаш умрел“, додека за третиот комитопул пишува: „Арона пак со целото негово семејство го лиши од животот Самоил или затоа што за себе ја приграбувал власта, или поради желбата да се домогне до власта, оти се зборувало и едното и другото“⁵⁸.

Ако од Кратката историја на Скилица, бегството на магистерот Борис и Роман е непрецизно датирано, и може да се сфати дека се однесува на 976 и на 986 година, кај Антиохијскиот хроничар Јахја од крајот на X век, нивното повторно заминување (бегство) од Царскиот град е датирано под 986 година.⁵⁹ Поаѓајќи од овој податок, можеме да ги коментираме преостанатите вести на Ј. Зонара кои би требало да се однесуваат на настаните по 986 година. Имено, тој во својата „Хроника“ пишува: од четворицата браќа за време на византиска контраофанзива на Балканот под водство на царот Василиј II, од Комитопулите „најрано умре Давид“, што би требало да значи дека тоа се случило во 986 година, како што прецизно известува Јахја Антиохијски. Истата година, се случил и обидот на Мојсеј да го освои Серез, при што загинал и вториот комитопул.⁶⁰ Во приближно истиот период состојбата дополнително се усложнила со доаѓањето магистерот Борис и Роман во Македонија, веројатно со знаење на Константинопол. Откакако првиот, како законски наследник на престолот, бил елиминиран уште на македонско-византиската граница⁶¹ (по налог на Самоил), состојбата добила поволен тек за најамбициозниот од комитопулите, поточно за Самоил. По смртта на „царот Давид“ кај „Убави Дабови“ во 986-та, за време на првата византиската контраофанзива на Балканот предводена од Василиј II, истата година кај Серез загинал и Мојсеј, вториот по возраст од браќата, престолот формално-правно го презел евнухот Роман како титуларен цар. По ликвидирањето на Арон, поради неговата провизантиска настроеност во 987 година, со државата de facto како монарх управувал Самоил. Титуларно владеење на царот - евнух Роман е потврдено кај Јахја Антиохијски, Стефан Таронски – Асолик и во неколку доцносредновековни словенски извори - поменици.⁶²

⁵⁸ ZONARAS, III., 547, 12

⁵⁹ ROZEN, *Izvlačenija ez Letopisi Jaxi Antioxijskago*, 20,30 - 21,12.

⁶⁰ ZONARAS, III.,347,13-14.

⁶¹ SCYLITZES., 328, 63-329,77; ВИНН III, 67-71.

⁶² ROZEN, *Izvlačenija ez Letopisi Jaxi Antioxijska-*

Единствениот ранословенски извор во кој се споменува Давид како брат на Самоил „раб божји“, е кирилскиот натпис од с. Герман Преспанско од 993 година. Натписот е откриен во 1888 година а веќе следната 1889 го објавиле тројца врвни филолози. Натписот има меморијален карактер. Го подигнал Самоил, во чест на родителите, татко му Никола, мајка му Рипсимија и брат му Давид. Мојсеј не е споменат бидејќи моштите му се наоѓале на византиска територија, Арон бил убиен по налог на меморантот, па од разбирливи причини не е споменат ниту погребан во семејната гробница.⁶³ Во вакви услови на развој на настаните, кога по доаѓањето на евнухот цар Роман во Македонија (986), формално-правно го зазел престолот, управувал со градот Скопје, а наскоро 991 бил заробен и затворен во Константинопол. По неговата смрт 998-та, Самоил немал никаква пречка да се прогласи за цар, народната традицијата гестот на Давид, го овековечила како човекољубие, побожност и замонашување, со што ја заслужил честа да биде прогласен за светец.

Од 993 до 1502 година, доцниот среден век, во изворите нема никакви податоци за Давид, по што следат податоци кои му придаваат високо световно и духовно значење како македонски владетел и светител. Ако се има во предвид почетокот на преродбенските идеи и влијанието на бегалците и ислениците од Балканските земји во Австриската Империја, по Австро-турската војна (1683-1699) и Карпошовото востание 1689 година, ќе најдеме допирни точки со интересите на балканските православни области, Римокатоличката црква и нејзината пропаганда. Притоа мислиме на влијанието на Карловачката Митрополија како експонент на интересите на Австриската Империја - заштитничка на православните јужнословенски народи.⁶⁴

go, 21,13; 28,7-8; ЕМИНЫМЪ, *Всеобщая история Стен'аноса Таронскаго*, XXII, 175-176, бел. 3; ИВАНОВЪ, *Български старини изъ Македонии*, 489; ИВАНОВЪ, ЙОР., *Поменици на българските царе и царици*, *Извѣстия на историческото дружество IV*, 224; 228;

⁶³ ИВАНОВЪ, *Български старини изъ Македонии*, 25 натписот гласи:

„† въ имѣ ѿтѣца и съ
ина и сѣаго доуха а
зъ самоиль рабъ бѣжи(ни)
полагажъ памѣть (отѣцъ)
ѿ и матери и братъ(оуци)
а крѣстѣхъ си(хъ)
имена оуспѣпъши(нхъни)
кола рабъ бѣжи (рицими)
ѣ дав(и)дъ написа (же сѣ въ)
лѣто отъ сътв(рениа миро)
҃҃ ѿѿѿ, инѣди(ктаѿ).“

⁶⁴ *Историја на македонскиот народ* (Македонија под турска власт од XIV до крајот на XVIII век), кн. 2, под

Сл. 1. Свети Давид цар и Свети Теоктист – од Стематографијата на Христифор Жефарович, 1741 година

Свети Давид цар, како најмаркантна политичка и црковна фигура од средновековна Македонија најрано е претставен во Стематографијата Христифор Жефарович, Македонец по потекло од Дојран. Тој во Виена заедно со Тома Месмер од 1741 година во бакрорезна форма исликува плејада јужнословенски светители и личности од политичкиот живот на Балканот. Свети Давид цар, најстариот од комитопулите и брат на цар Самоил, за прв пат се појавува заедно со Свети Теоктист, во бакрорези на јужнословенски светители, како влијание на православните влијателни исселеници, и интерес на Австриската Империја експониран преку Карловачката Митополија. Во бакрорезот тој е наликан во монашка одежда (Сл. 1) со што Х. Жефаровиќ сакал да потенцира дека се закалуѓерил откако се откажал од царското достоинство.⁶⁵ На Стематографијата Св. Давид е преста-

редакција на А. Стојановски, Скопје 1998, 210-237, 382-390; ГРОЗДАНОВ, Ц., *Портрети на светителите од Македонија од IX до XVIII век*, Скопје 1983, 228-237 (cf. Грозданов, *Портрети на светителите од Македонија*).

⁶⁵ Изображениј оружјј илирских – Стематографија. Резали у бакру ХРИСТИФОР ЖЕФАРОВИЌ, Х. и МЕСМЕР Т., Фототипска издања, Матица Српска –

вен во цел раст, во монашка одежда и со нимб околу главата. Носи монашка капа на која доминантен е никифорскиот крст. Главата на светецот е благо надесно подигната, што заедно со лицето и белата брада му стига до градите, остава впечаток на личност со изразита мудрост и одлучност. Наметката му е закопчана во горниот дел на градите под кои се назира пекторален крст. Во десната рака држи отворен ротолус на кој во два реда пишува: „Секое царство кое се разделува само по себе ќе пропадне.“ Левата рака му е подигната во делот на градите и во неа држи жезол симбол на световната власт и крст како христијански симбол.⁶⁶

Во сосема друга, јужнословенска конотација, уште пред издавањето на Стематографијата, Жефаровиќ истата 1741 година, ликот на Св. Давид го вклопил кон српскиот владетелски дом на династијата на Немања, во бакрорезот Св. Сава со српските светители од домот на Немања. Бакрорезот е по нарачка на патријархот на Карловачката Митополија Арсеније IV Јовановиќ - Шакабенда, ослободен од секакви државни и етнички артибути. Едноставно е сигниран како св. Давид цар, што дозволува да го вклопиме во корпусот на Македонски светци. Во вториот ред на светители, од лево на десно претставени се Св. Теоктист и Св. Давид цар, со јасно испишани нивни сигнатури: С. ТЪОКТИСТЪ, и С. ДАВИДЪ, ЦРЪ. На Св. Давид цар му се гледа само главата на која носи монашката капа со никифорски крст, карактеристичен за претставите на сите монаси кај Жефаровиќ. Скиптерот кој го држи во десната рака му го пробива нимбусот (Сл. 2 и Сл. 3). Карактеристично е дека и на двата бакрорези св. Давид цар е претставен на идентичен начин.⁶⁷ Најмердавниот познавач на портретите на светителите во Македонија, акад. Ц. Грозданов, констатирал дека определени елементи во композицискиот распоред на споменатите графики од една страна, како и верувањата за роднинските врски меѓу семејството на цар Самоил и семејството на Стефан Немања, од друга, упатуваат дека во прашање е

Нови Сад 1961, лист 16 : (cf.: ЖЕФАРОВИЌ, и МЕСМЕР, Стематографија); ДАВИДОВ, Д., *Српска графика XVIII века*, Матица Српска, Нови Сад, 1978, 280 (cf.: ДАВИДОВ, *Српска графика XVIII века*); ГРОЗДАНОВ, *Портрети на светителите од Македонија*, 236-237.

⁶⁶ ЖЕФАРОВИЌ, Х. и МЕСМЕР Т., Стематографија, лист 16. Сигнатура на бакрорезот на св. Давид цар гласи: „СѢТЫЙ, ДАВИДЪ, ЦРЪ, БОЛГАРСКІИ.“

⁶⁷ ДАВИДОВ, Српска графика XVIII века, 257-258 (30), и илустрации сл. 30. ГРОЗДАНОВ, *Портрети на светителите од Македонија*, 236, потенцирал дека е неизвесно кој ликовен изворник му послужил на авторот на оваа гравира.

Сл. 2. Св. Сава со српските светители од Домот на Немањиките, Х. Жефаровиќ – Т. Месмер – 1741 година

помислата за Самоиловиот брат Давид, со верувањата за него дека бил цар кој се повлекол во монаштво, отстапувајќи му ја власта на најмладиот брат.⁶⁸

Ликот на св. Давид цар, во јужнословенската ликовна традиција се појавува на уште еден бакрорез од 1766 година, но овој пат од непознат автор. Станува збор за бакрорезот Успението на Богородица со изгледот на манастирот Пива на извориштето на истоимената река во Зета. Неговиот лик е претставен во вертикалните медалјони од десната страна. св. Теоктист е претставен во четвртиот медалјон, додека св. Давид, изгравирани е под него во петтиот медалјон. Сигнатурата околу нимбот гласи: *СѢЪИ ДАВИДЪ*.⁶⁹ Во медалјонот тој е претставен во вообичаената монашка облека со сите атрибути до половината. Во десната подигната рака држи палмова гранка, додека во левата крст (Сл.4). Предлошката на св. Давид цар во Пивскиот манастир може да има основа во Легендата за бракот на Косара, ќерката на Самоил, внука од брат на цар Давид, а жена на зетскиот кнез Јован Владимир. Изоставањето на титулата цар кај св. Давид е разбирлива и логична. Во зетската традиција цар е Самоил, таткото на зетската кнегиња Косара.⁷⁰ Кај отец Паисиј Хилендарски

⁶⁸ ДАВИДОВ, *Српска графика XVIII века*, 257-258 (30), и илустрации сл. 30; ГРОЗДАНОВ, *Портрети на светителите од Македонија*, 237 и бел. 85.

⁶⁹ ГРОЗДАНОВ, *Портрети на светителите од Македонија*, 236; ДАВИДОВ, Д., *Непознати бакрорези XVIII века*, Зборник ликовне уметности, 8, (Књига Дејана Медаковиќа), Нови Сад 1972, 425 и Сл. 11.

⁷⁰ НОВАКОВИЌ, С., *Први основи словенске књижевности меѓу балканским Словенима*, Београд 1893, 198-204 сл.

Сл. 3. Св. Давид цар, детал, од бакрорезот Св. Сава со српските светители од Домот на Немањиките, Х. Жефаровиќ – Т. Месмер – 1741 г.

и во Зографската хроника напишана од монахот Јаков, царот Давид се споменува како син на комитопулот, т.е. како брат на цар Самоил. Според овие текстови, цар Давид владеел пред Самоил, а потоа го оставил царскиот престол и се замонашил. Бидејќи неговите мошти станале „нетлејни“, бил прогласен за светец. Нема прецизни хронолошки податоци за неговата канонизација.⁷¹ Рефлексија на бакрорезот од стематографијата на Христифор Жефаровиќ издаден во Виена 1741 година, во фрескоживописот на јужнословенските светители за создавање единствена јужнословенска држава, а под вилијание на прелатите на Карловачката Митрополија, најрано среќаваме во параклисот на Св. Сава во Хилендар кој е зографиран во 1779 година. Како ктитори на живописот се јавуваат повеќемина чорбации од Видин и Копривштица и донацијата на попот Најдан. Акад. Ц. Грозданов истакнал дека мајсторот пред себе ја

⁷¹ Пајсиј Хилендарски, *История славяно-българская*, София 1914, 31 („Но въ време . Василиа . Порфирогенита . паки . ѿтложили се . болгари . ѿ грци . поставили . на царство ДАВИДА . си'на . Комистопулова . Но Давидъ . мало не'что . пребиль . на царство ѿставиль . престоль . и' приель ѿночески . чи'н . и тако . скончалъ . богоугодно . и свѣто свое житие по преставленнѣ его ѿмелъмоши свои нетленнѣ (.)

По Давида . насталь . Самоилъ...“); ИВАНОВЪ, Български старини изъ Македонии, 636, 631, „Давид, тој беше добар во се, и светото житие имаше и мир создаваше кон сите, а особено бугарската господа не можеше да го поднесува смирено и почнаа лоши работи да зборуваат. Тој размисли своеволно и го остави царството: и замина во манастир и стана монах и неговите свети мошти целосни останаа. По него Самоил стапи на царството...“ ... „преподобни Давид цар Бугарски“).

Сл. 4. Св. Давид цар, детал од бакоррезот Успение на Богородица, Пивски манастир, бакоррез од непознат автор од 1766 година

имал Стематографијата и нејзините бакоррези,⁷² со што се сложуваат и поновите истражувачи.⁷³ Во првиот појас на северниот ѕид на параклисот во поткуполниот простор во долната зона од левата страна, претставени се двајца владетели и светители: ликот на св. Давид комитопулот, најстариот брат на цар Самоил,⁷⁴ кој е сигниран како цар⁷⁵ и српскиот крал св. Стефан Првовенчани. Во продолжение следат ликовите на св. Сава, св. Евтимиј св. Антониј и св. Симеон. Св. Давид цар е насликан во цел раст. Околу главата има нимб чија внатрешност е богато украсена со венец. Ликот остава впечаток на сигурност и одлучност, а белата конусна брада му стига до градите. Монашката наметка околу вратот му е закопчана и раздвижена во набори. Во десната рака држи ролус на кој го пишува истиот текст како на бакоррезот кај Х. Жефаровиќ, а во левата рака која

⁷² ГРОЗДАНОВ, *Портрети на светителите од Македонија од IX-XVIII век*, Скопје 1983, 244-245; МЕДАКОВИЌ, Д., *Манастир Хиландар у XVIII веку*, Хиландарски зборник 3, Београд 1974, 57.

⁷³ РАКИЌ, З., *Цркве Светог Димитрија и Светог Саве Српског у Хиландару*, Нови Сад 2008, 54 и бел. 121 (cf. РАКИЌ, *Цркве у Хиландару*).

⁷⁴ ГРОЗДАНОВ, Ц., *Студији за охридскиот живопис*, Скопје 1990, (За портретите на Теофилакт Охридски), 178-179; МЕДАКОВИЌ, Д., *Манастир Хиландар у XVIII веку*, Хиландарски зборник 3, Београд 1974, 57.

⁷⁵ РАКИЌ, *Цркве у Хиландару...* (Црква Светог Саве) 48. Целосната сигнатура на фреската со ликот на св. Давид на црковнословенски јазик гласи: „Ѣтъи дѡвѡдъ цѣрѣ болгарскии.“ РАКИЌ, *Цркве у Хиландару...*, Ил. V, с. 11 и Ил. XXII, с. 57.

Сл. 5. Св. Давид цар, параклис на „Св. Сава“, Хиландар, Света Гора дело на Константин и Атанасиј од Корча, зографисано 1779 година

му е подигната, држи скиптер (Сл. 5). Живописот на овие фрески, според стилските карактеристики им се припишува на сликарската работилница на браќата Константин и Атанасиј од Корча.⁷⁶ Во Зографскиот манастир на Света Гора во црквата Св. Георги Зограф, каде како ктитори се јавуваат тројца истакнати охридски браќа и кнезови Мојсеј, Арон и Јован,⁷⁷ во 1817 година, ликот на св. Давид цар е насликан на западната страна во припратата на главната црква. Неговиот лик е живописан од раката на искусниот сликар Митрофан Зограф. Фигурата на св. Давид (Сл. 6) претставена е помеѓу ликот на Св. Михаил - кнезот Борис и ликот на Св. Теоктист (зошто Теоктист!?). Св. Давид е претставен во монашка облека како возрасен човек, со седа брада распослана на градите. Гледа надесно, очите му се живи, а изразот

⁷⁶ РАКИЌ, *Цркве у Хиландару...*, 71 бел. 180 со опширна литература.

⁷⁷ Ерменскиот патописец Хугас Инѓерѓан Стефан Кувер Агонц (АРМЕНСКИ ПЪТЕПИСИ ЗА БАЛКАНИТЕ XVII-XIX В. Съставителство и превод от древноарменски и коментар Агоп Орманиян, София 1984, 100 го посетил манастирот помеѓу 1792 и 1809 и пишува дека охридските кнезови кои го основале манастирот живееле во времето на Лав VI (886-912) а подоцна и тие станале негови монаси.

Сл. 6. Св. Давид цар, манастир „Св. Георги Зограф“ – дело на Митрофан Зограф, 1817 г.

на лицето смирен. Во десната рака држи крст, а во левата која му е потпрена на појасот држи бројаница, на која во долниот дел виси крст. Нимбот околу главата му е богато декориран, што сметаме дека е под под влијание на претставата во параклисот на Св. Сава на Хиландар. Изразот на лицето со брадата и рамената, па дури и рацете, оставаат впечаток на корпулентна личност која не припаѓала на монашката средина.⁷⁸ Целта на негова-

⁷⁸ Сигнатурата е во еден ред десно и лево од нимбот и гласи: „ДАВИ ДЪ.“

Сл. 7. Св. Давид цар, параклис на „Св. св. Архангел и Михаил“, Рилски манастир, автор Захариј Христов Зограф – 1845 година

та претстава била да се потенцира ктиторството на охридските благородници Мојсеј и Арон, кои биле неговите браќа – комитопули.⁷⁹

На 13 јануари 1833 година во пожар настрадал манастирот Св. Јован Рилски. Монасите започ-

⁷⁹ Василиев, А., *Български светци в изобразителното искуство*, София 1987, Ил. 51 и с. 66 (Cf.: Василиев, Български светци в изобразителното искуство). Сп. и БОЖКОВ, А., ВАСИЛЕВ, А., *Художествено наследство на Манастира Зограф*, София, 1981, 89,107,109, 189.

нале негова обнова, која траела до есента 1837 година. Главен мајстор бил Павле од с. Крмени Костурско. За обновата пристигнала помош од Македонија, а оловниот покрив бил донесен од Кратово. Живописување му било доверено на Захариј Зограф, сликар по потекло од Македонија.⁸⁰ Меѓу македонските светци (св. Методиј, св. Наум Охридски, св. Јован Владимир, Св. Ангелариј, св. Јован Рилски, св. Прохор Пчински, св. Гаврил Лесновски) и неколкумина од североисточна Бугарија, централно место зазема претставата на св. Давид цар Македонски, братот на Самоил (Сл. 7). Во 1845 во параклисот на црквата Св. Архангели, при Рилскиот манастир тој е насликан во цел раст.⁸¹ Насликан е поднаведнат, со нимб околу главата и облечен во монашка одежда. Ликот со очите, белата брада која му паѓа на градите оставаат впечаток на спокојна и мудра личност. Во десната рака држи скиптер со палмова гранка, а во левата отворен ротулус кој лебди, со натпис „Кој не се покорува на сите закони не може да биде инок“. Во левата рака која му е подигната држи скиптер и крст, а монашката облека која му паѓа надолу го отвара неговото тело во надпојасниот и потпојасниот дел. На градите св. Давид цар носи уште една потемна облека (епитрахил) на која во надпојасниот и потпојасниот дел се извезени крстови. Карактеристично е дека облеката во делот на ракавите и долниот дел од телото, претставана му е во богати набори. Забележливо е исто така дека во долниот дел од телото, поконкретно колената, и покрај богатите набори, сликарот не ги решил најуспешно. Со сигурност се знае дека ликот на св. Давид е насликан од раката на сликарот Захариј Зограф. Светецот е насликан во реалистичен стил како што се претставени и останатите, светци, патријарси, цареви и маченици. Уметникот настојува ја разбие каноничноста и да се доближи на објективната реалност. Тоа го прави за да го побуди патриотското чувство на своите современици.⁸²

⁸⁰ ВАСИЛИЕВ, А., *Български възрожденски майстори*. Живописци. Резбари. Строители., Наука и искусство, София 1965, 330-394, особ. 343, 334, сликарот делата ги потпишува како: Захариј Зограф Самоковлијата, зограф Захариј Христович от Самоков, Захариј Зограф самоковчанинот, 352 Захарија Хри. иконописец самоковчанин, Захариј зограф Христович... от македонски Самоков, Захариј Зограф от Македонски Самоков... (cf.: ВАСИЛИЕВ, *Български възрожденски майстори*); ДУЙЧЕВ, *Рилският светец и неговата обител*, 360-363.

⁸¹ Сигнатура околу ликот на св. Давид испишана во еден ред десно и во два од лево околу нимбот гласи: С. ЦРЪ ДЕДЪ БОЛГАРСКІЙ.

⁸² Василиев, *Български светци в изобразителното искусство*, 66 Ил.: 20 с. 51; ЕНЕВ, М., *Рилският мана-*

Сл. 8. Св. Давид цар и Св. Стефан Првовенчани, нартекс на „Тројанскиот манастир“, автор Захариј Зограф, 1847/48 година

Претставата на св. Давид цар во средината на XIX век станува омилена тема за сликање во повеќе македонски манастири и цркви. На западната страна на нартексот на црквата во Тројанскиот манастир, која му припаѓа на Рилскиот манастир, сликарот Захариј Зограф во 1847/8 година, врз светло сина подлога ја слика фреската Св. Давид цар Македонски.⁸³ И во овој манастир св. Давид претставен е во цел раст, заедно со Св. Стефан Првовенчани врз светло сина позадина и златно жолт нимб. Св. Давид цар е претставен како возрасна личност, со побелена коса и долга седа брада која му паѓа на градите. Погледот му е свртен благо надесно и е задлабочен во мислите. Во десната рака држи ротулус кој лебди, а во левата скиптер и крст. Под сивата монашка одежда носи светло портокалова мантија која со десната и левата рака му го отвара телото. Во делот над колената му е закопчана со копча во вид на шестолисна детелина. Се смета дека уметникот за разлика од претставата на св. Давид во параклисот на Рилскиот манастир, овде се претставил со послаби уметнички квалитети (Сл. 8).⁸⁴

стир, София 1997, сл. 233 (cf. ЕНЕВ, *Рилският манастир*).

⁸³ Целосната сигнатурата која е испишана десно и лево од нимбот на светецот гласи: С. ДАВИДЪ ЦРЪ БОЛГАРСКІЙ.

⁸⁴ Василиев, *Български светци в изобразителното*

Сл.9. Св. Давид цар и Св. Сава Осветен, метох на Рилскиот манастир „Св. св. Петар и Павле“ с. Орлица, автор Н. Образописов, 1863 година

Современикот на Захариј Зограф, а син на Иван Николов, е Никола Иванов Образописов роден во с. Продановци, во околината на Самоков, во 1863 година во црквата Св. Св. Петар и Павле во метохот Орлица над с. Рила, го живописува ликот на Св. Давид цар. Меѓу фреските, покрај него, го исликува и св. Јован Владимир со отсечената глава во рацете, архиепископот Св. Теофилакт Охридски, Св. Св. Кирил и Методиј, Св. Јован Рилски, Св. Милутин и други јужнословенски светители. Македонскиот цар Давид, братот на цар Самоил во метохот Орлица е насликан заедно со Св. Сава Осветен врз светло сина подлога. Сликаторот Никола Образописов го насликал во релативно реалистична форма. Светецот кој е сигниран како: **СѢ. ДАВІДЪ ЦАРЪ БОЛГРСКИ** во споредба со св. Сава Осветен изгледа многу помладо. Побелена-

та брада која е преставена во елегантно негувана форма со цврсти влакна и во два власи му лежи на градите, му дава свеж, реалистичен и младешки лик. Св. Давид во десната рака држи отворен ротулус а во левата палмета и крст. За разлика од светлосината позадина, во ликовната претстава доминираат потемни бои (Сл. 9).⁸⁵ Претставата на св. Давид цар и св. Сава Осветен заедно во црквата Св. св. Петар и Павле во метохот Орлица, поаѓа од идејата на ктиторот за нивните слични животни врвици, угледното потекло, откажување од земните богатства, повлекување во монаштво и заслуги за унапредување на монашките заедници во Палестина и Македонија. Првиот св. Сава Осветен потекнува од семејство на угледни родители кои и во интерес на Источното римско царство го оставаат малолетниот син на блиските роднини. Тој одлучил животот да му го посвети на Бога. Во 482 година во Јудејската пустина на реката Кедрон, југоисточно од Ерусалим го основал манастирот св. Сава кој прераснал во најзначаен испоснички центар во Палестина. Вториот пак св. Давид цар, на Света Гора во Македонија, бил еден од ктиторите на манастирот Зограф од претпоследната деценија на X век. И тој од млади години бил богоугодно воспитен, како цар се откажал од световниот живот, се замонашил и му ја препуштил царската власт на брата си Самоил. Со личниот пример е заслужен за развојот на монаштвото на Зографскиот манастир. Св. Единаесет години подоцна, поточно во 1874 година, истиот зограф исликува редица словенски и јужнословенски светци во црквата во с. Долни Лозен во близината на Софија. Меѓу светителите кои биле и истакнати светови историски личности, насликан е и ликот на Св. Давид цар, со вообичаената титулатура.⁸⁶

искуство, 66-67; Василиев, *Български възрожденски майстори*, 345, 348-349. За отстапената фотографија му се заблагодарувам на колегата д-р А. Кујунчиев од Институтот за искусствоведение при БАН, Р. Бугарија.

⁸⁵ ЕНЕВ, *Рилският манастир*, сл. 77; Василиев, *Български възрожденски майстори*, 448-449.

⁸⁶ Василиев, *Български възрожденски майстори*, 448-451.

Milan BOŠKOSKI

**THE KOMETOPOULOI DAVID, KING DAVID, ST. DAVID THE KING
(A HISTORICAL AND ARTISTIC REVIEW)**

Summary

The Kometopouloi David, with his brothers Moses, Aaron, Samuel was sons of the count (comita) Nicholas. In 969 he led the anti Bulgarian rising in Macedonia. This was the period when the Bulgarian Kingdom was under the invasion of the Russ armies and when the tsar Boris II (969-971) was in captivity. The intervention of the Byzantine emperor John Tzimiskes (969-976) against Prince Svyatoslav of Kiev had ended with expelling the Russ from the Balkans, defeat of the Bulgarian Kingdom, and Boris becoming throne less in Constantinople. Macedonia at the time was not plough into by the Russ-Bulgarian and Byzantine-Russ conflict and had lived a “political autonomy” under the leadership of “King David”. Furthermore by skilful politics it was substituted to a church autonomy. After the death of the emperor Tzimiskes, “King David” (969-986) the sovereignty ruler of the “political autonomy” abandoned the Byzantine rule, and continued in enlarging the Macedonian Kingdom. In 986, the Byzantine emperor Basil II (976-1025) against the new state had strong campaigns, and from scene for different reasons “King David “disappeared and became a monk giving the rule to his brother Samuel. The brother Moses died in the siege of Serres, while Aaron for his deceit with Byzantium in year of 987 was executed by his brother Samuel.

The inscription on Samuel’s grave from 993 in the village German, beside the parents Nicholas and Ripsimia, he was noted as a “Servant of God “, and from the brothers only David was mentioned as the oldest one. According to father Pasius in the History Slavyanobolgarska it is mentioned that he “left the kingdom to the loved brother Samuel, and went to a monastery and received his monastic rank.” In the folk tradition created by Samuel this highly outspoken act, as a gesture was regarded as sincere broth-

erly love and piety, and in the folk tradition in the late middle ages he was declared a saint.

For the first time his image appears in the copper etching of Christopher Zhefarovich in 1741. The image of St. David is signed as a king, together with St.Theoctis. The same year Zhefarovich in the second column of the engraving of St.Sava the Serbian ruler that came from the house of Nemanja, following St.Theoctis illustrated St. David the king. An unknown author in 1766, in the fifth medallion in the cooper etching of the Dormition of the Holy Virgin with the representation monastery of Piva portrays St. David without the royal title.

In the first zone of the parakklesion of St. Sava in Chilandar in 1799, in the lower zone, below the dome were depicted two rulers St. David the king and King Stephan the First–Crowned. The images were painted by the brothers Constantine and Athanasius of Korçë. In 1817, on the west side of the narthex of the monastery St.George in Zographou on Mount Athos the image of St. David king was painted. The figure was accomplished by Mitrophan Zograph, underlining his benefactor status. In Macedonia several other fresco images are known. In the Rila monastery in 1845 in the parakklesion in the church of Holy Archangels the image of St.David the king was painted by Zaharij Zograph.This same artist, in the narthex of the Trojan monastery in 1847/8 on a pale blue ground painted St.David the king of Macedon. In 1863 in the church of Sts. Peter and Paul in the metochion of Orlica, above the village Rila, Nicholas Ivanov Obrazopisov depicts St.David king with St.Sava the Sanctified. Next to the pale blue background dominates the image achieved by darker colours. Eleven years later, in the church of the village Dolen Lozen the painter depicts St.David the king through his customary title.

